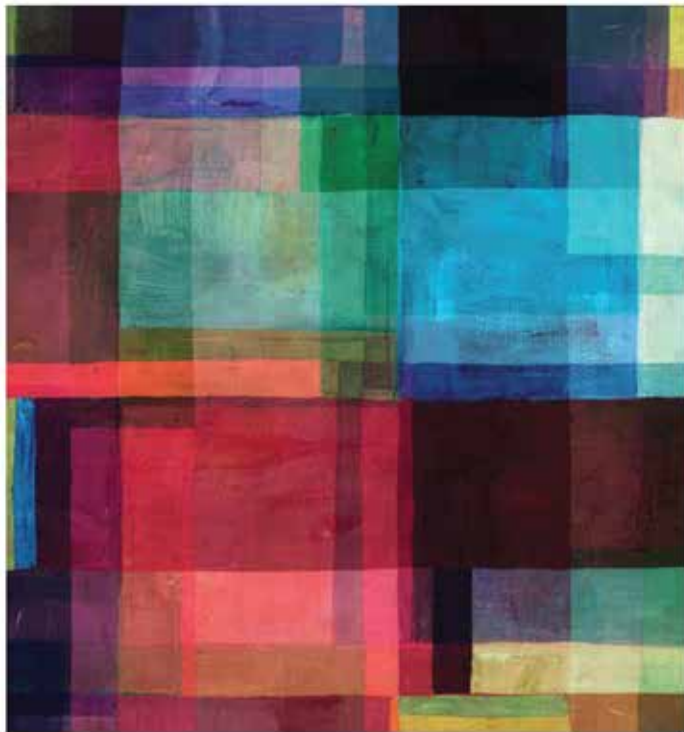

SEMİH GÜMÜŞ

ÇÖZÜMLEYİCİ
ELEŞTİRİ

ELEŞTİRİ

2.
BASKI

SEMİH GÜMÜŞ
ÇÖZÜMLEYİCİ
ELEŞTİRİ

© 2012, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2012

2. basım: Temmuz 2017, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 500 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © iStockphoto.com / Qweek

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 12584

ISBN 978-975-07-1440-5

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750714405

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

SEMİH GÜMÜŞ
ÇÖZÜMLEYİCİ
ELEŞTİRİ

ELEŞTİRİ

Semih Gümüş'ün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

- Başkaldırı ve Roman*, 2008
Eleştirinin Sis Çanı, 2008
Kara Anlatı Yazarı Vüs'at O. Bener, 2008
Öykünün Bahçesi, 2008
Yazarın Yalnızlık Burcu, 2008
Modernizm ve Postmodernizm, 2010
Öykünün Kedi Gözü, 2010
Roman Kitabı, 2011
Yazının Sarkacı Roman, 2011
Yazının ve Tarihin Bilinci, 2012
Edebiyat ve Yeni Zamanların Kültürü, 2013
Romanın Şimdiki Zamanı, 2014
Belki Sonra Başka Şeyler de Konuşuruz, 2015
Yalnızlık Kime Benzer, 2017

SEMİH GÜMÜŞ, 1956'da Ankara'da doğdu. 1971'de Ankara Fen Lisesi'ne girdi, 1981'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İlk yazısı aynı yıl *Yazko Edebiyat* dergisinde yayımlandı. 1981-1985 yılları arasında *Yarın* dergisinin, 1995-2005 yılları arasında *Adam Öykü* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 2006 Aralık ayında *Notos* dergisini çıkardı ve şimdilerde bu derginin genel yayın yönetmenliğini yürütüyor. Kendine özgü çözümleyici bir eleştiri anlayışına sahip olan Semih Gümüş'ün 1991'de *Roman Kitabı*, 1994'te *Kara Anlatı Yazarı*, *Karşılıksız Yazılar*, *Yazının ve Tarihin Bilinci*, 1996'da Cevdet Kudret Eleştiri Ödülü'nü de alan *Başkaldırı ve Roman*, 1999'da *Öykünün Bahçesi*, 2002'de *Puslu Ada*, 2003'te *Yazının Sarkacı Roman*, 2005'te *Yazarın Yalnızlık Burcu*, 2007'de *Eleştirinin Sis Çanı*, 2010'da *Modernizm ve Postmodernizm ile Öykünün Kedi Gözü*, 2011'de *Roman Kitabı ve Yazının Sarkacı Roman*, 2012'de *Çözümleyici Eleştiri ve Yazar Olabilir miyim?*, 2013'te *Edebiyat ve Yeni Zamanların Kültürü*, 2014'te *Romanın Şimdiki Zamanı ve Okumak ve Yazmak* ve 2015'te *Belki Sonra Başka Şeyler de Konuşuruz* adlı kitapları yayımlandı.

Geometri çalışan öğrencisi Eukleides'e,
"Bunları öğrenip de ne elde edeceğim?"
diye sorunca, Eukleides de kölesini çağırıp
şöyle demiş: "Bu çocuğa para ver,
çünkü öğrendiklerinden bir şeyler
elde etmeyi amaçlıyor."

İçindekiler

Eleştiri ve Edebiyat Nerede Aranır (Önsöz)	13
Eleştiri, Kriz, Körlük	19
Eleştirinin Varoluş Biçimleri	25
György Lukács ve Yenilikçiliğin Sınırları	35
Kendi Gerçekliğini Yaratan Edebiyat	45
Barthes ve Yazma Arzusu	51
Körlük ve İçgörü	65
Eagleton ve Marksist Eleştirinin Sıkıntıları	71
Yorumun Sınırları ve Eco	77
Fredric Jameson, Eleştiri, Edebiyat	85
Eleştirinin Doğası ve Dünyeviliği	99
Kundera ve Romanın Geleceği	115
Biçimci Olmayan Biçimcilik	121
Yazınsal Gerçek, Yazınsal Yalan	127
Zihinleri Aydınlatmak	133
Etkilenme Endişesi	143
Okuma Fikri	149
Sanatın Sanat Olmaktan Çıkması	153
Dilin Edebiyatın Üstündeki Gölgesi	159
Edebiyat Ne İşe Yarar?	165

Avangardın Yaşanabilirliği.....	175
Görmek ve Yazmak	181
Yazı ve Ötekiler	185
Dizin.....	191

Eleştiri ve Edebiyat Nerede Aranır (Önsöz)

Kendi yazdıklarıyla yetinmeyip onların ardındaki yazınsal gerçekliği araştıran; içine kapanmak yerine daha öteye geçirecek yolları arayan; nereden geldiğini yalnızca kendi varoluşunu anlamak için değil, edebiyatın gizlerini irdelemek için düşünen; dolayısıyla geleceğe dönük tasarımlar kurup öngörülerde bulunarak bir bilici gibi edebiyatımızın nasıl gelişeceğini saptamaya çalışan; içinde bulunduğu yazınsal gerçekliğin başkalarınca da paylaşıldığı endişesini taşıyan düşünme biçimi, edebiyatımızın asıl sorunlarından olmamıştır.

Öte yandan yazınsal metnin derin yapısının biçimlerini araştıran; kesintisiz bir yeniden anlamlandırma süreci kuran; metni bütün örgenleriyle çözümleyen; dolayısıyla yüzeyde görünenle ilgilenmeyen; dizgesel; bu arada kendini yazınsal dilin parçası olarak yaratan edebiyat eleştirisi, bizim edebiyatımızın hiçbir döneminde birkaç yazarın ilgi alanından çıkamadı.

Yazdıklarının poetikasını yaratmakla ilgilenmeyen yazarların edebiyatı, Doğulu konformizmin göstergesi gibidir. Demek ki okumakla ilgili sorunu vardır edebiyatımızın. Ataç'tan 2000'lere kadar, eleştirinin doğrudan yazınsal yapıyla ilgili değerlendirme olduğunu sanan edebiyatımız, bu algı düzeyiyle kendine hangi sınırları çizdiğini pek fark etmedi. Çünkü Batı edebiyatlarıyla kurduğu ilişki asıl olarak roman ve şiir çevresinde oluştuğu, düşünce üretimini toplumsal ya da siyasal akımların gölgesinde yaşadığı, edebiyat kuramı ve eleştiriyi klasik yapıtlardan çıktıktan hemen sonra Fischer, Lukács, Goldmann gibi yazarların *bütüncü*, dolayısıyla kendi kısıtları-

nı kendi çizen kuramsal çalışmalarıyla sınırlandırdığı için, asıl sorunun yazar ya da yapıt değil, okuma biçimi olduğunu anlayamadı.

Son yıllarda okuduğum bazı kitaplar edebiyatımızın hem düşünsel derinliği, hem tartışma kültürü bakımından içinde bulunduğu yerde kalmasının olanaksızlığını gösteriyor. Paul de Man, eleştirinin başyapıtları arasında görülen yazılarından oluşan *Körlük ve İçgörü*'de (1970) okuma biçimlerine odaklanmış. Eleştiri dünyasını öteki eleştirmenlerin yazdıkları, demek ki *okumanın okuması* üstüne kurmuş. György Lukács, Maurice Blanchot, Georges Poulet ya da Jacques Derrida'nın eleştiri anlayışlarından çıkararak oluşturduğu eleştirinin kendini daha yukarıda tanımlayıp kuşatması onun için zorunludur. Eleştiri yazarının bu çıkış noktası verir ilk itkiyi.

Bir yazarın demir odasından dışarı çıktığında yapacağı ilk işi okumaysa, bu okumanın bireyselliğidir sürekliliği sağlayan. Böylece kendinden başkalarının yazdıklarını okurken aynı zamanda tamamıyla kendi bakış açısı içinde oluşan yorum alanları yaratır. Başkalarının yazdıklarını paylaşırken başkalarının paylaştığı bir yazara dönüşür. Birçok eleştirmenin, Todorov'un da çevresinde dönerek bütün ayrıntılarıyla açıklamaya çalıştığı *yakın okuma*'dır bu. Bireysellik taşımayan sıradan okumanın yaratıcı yazarın düşünceyle ilişkisini nasıl tıkayabileceği ise kolayca kestirilebilir.

Bir romancı, öykücü ya da şairin özgün dili, üslubu, anlatım biçimleri varsa ötekileri okuma biçimi içinde oluşturduğu bir söylemi de vardır. Yazılanlar başlangıçta hep öteki kitaplardan çıkmıştır. Öteki romanlar, öyküler, şiirler üstüne yapılan okumalar, o yazınsal metinlerin yorumlanmasına, bu arada yaratıcılığın özgün biçimlerinin ayırt edilmesine, bilinenlerin yanında, beklenmedik olanaklar verir. Bu okuma biçimleri yazara öylesine geniş alanlar açar ki, o alanların sürekli yorumlanması hem yazılanın, hem de yazarın entelektüel yetilerinin gelişip değişmesini sağlar.

René Girard, edebiyatımızda benzerlerini okumaya alışık olmadığımız *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* kitabında, "Büyük başyapıtları modern kuramların ışığında yorumlamak yerine, modern kuramları bu başyapıtların ışığında eleştirmeliyiz. Bizim onlardan öğreneceklerimiz, onların bizden öğrene-

ceğinden fazladır,” diyor. Benim için olağanüstü bir önerme. Bu iki tümceden kocaman bir eleştiri yazısı soyutlanabilir. Edebiyat eleştirisini modern kuramların doğrusal aydınlığı üstüne kurmak yerine, edebiyatın başyapıtlarının kozmik ışığı altında yaratmak: eleştiri anlayışımı René Girard’ın bu iki tümcesine sığdırabileceğimi görmek, aslında eleştirinin başyapıtlarının da büyük anlamını gösteriyor. Eleştiriyi, nitelikli edebiyat yapıtlarından kendine geri dönen bir yaratım biçimi olarak alıyorsanız...

Son yıllarda okuduklarım arasında Mihail Bahtin’in *Karnaval*dan *Romana*, René Girard’ın *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, Edward Said’in *Kış Ruhu*, Paul de Man’ın *Körlük ve İçgörü* kitaplarının yerini bir süredir ayırıyorum. Kimilerinin eleştiri yazarlarını anladığını sanmıyorum; ayrıca öteki türlerin çekiciliği varken eleştiri yazmanın sıkıcılığı yanında, eleştiri okumaktan uzak durulması gerektiğini düşünenler de az değil. Okuyabileceklerini –başta roman olmak üzere– öncelikle öteki türlerden seçen okurları anlıyorum da, yazarların da aynı yerde duruşunu anlayamıyorum.

Oysa Mihail Bahtin’in *Karnaval*dan *Romana* kitabını hiç değilse yayımlandığı günden bu yana geçen yedi yıl içinde okumalıdır yazar. Kendine özgü bir okuma söylemi yaratma endişesinden uzak duran yazar, ötekilerin ne yazdığına değil, ne yaptığına bakarak oyalanıyor. İnsanın ancak ötekini anlayarak kendini de anlayacağını düşünmeden yazabilir, yaşayabilir mi yazar? Bahtin’in yalnızca Dostoyevski üstüne uzun incelemesini okumak bile bir yılın üç ayını doldurabilir, o üç ay içinde üç günde bir Bahtin’in yazdıkları üstüne düşünmek için otuz fırsatı olur insanın; Dostoyevski’nin serüven dünyası, Sokratik diyalogdan Dostoyevski’nin kişilerinin dünyasına nasıl gelindiği, Dostoyevski’nin kaynakları gibi başlıklara bir de kendi anlamlarınızı vererek satır aralarında gezmek, edebiyat dünyamızın kısıtlı düşünce dünyasına nasıl bir genişlik kazandırabilir...

Bir an kimin ne yaptığıyla ilgilenmeyi bırakıp düşünmeyi sürdürelim: René Girard’ın *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* kitabındaki Dostoyevski üstüne yazılan bölümleri açalım. Sanırım herkes “Proust ve Dostoyevski’de Teknik Sorunlar” gibi eleştiriler okumak istiyor, ama bizde niçin böyle eleş-

tiriler yazılmadığına hayıflanmak yerine, önce René Girard'ı okuyabilir, sonra da belki, Niçin böyle düşünmüyoruz, diye sorabiliriz kendimize. Bu yazıları yalnızca eleştiri yazarlarından beklemeden. Yaratıcı yazarların da eleştiri yazması, düşünce üretimini edebiyatın içinde üstlenmesi gerektiğini sürekli vurguluyorum, ama olmuyorsa, başkalarının yazdıklarını okuyarak tamamlayabiliriz eksiklerimizi. Belki böylece gündelik, sıradan endişelerden kurtulup edebiyatı içinde kaybolunacak bir dünya olarak kavramaya çalışabiliriz. Az şey değildir Cervantes, Stendhal, Flaubert, Proust ve Dostoyevski gibi, nasıl anlatılabileceklerini bile şaşırduğumuz romancılar üstüne René Girard'ın yazılarında derinlik sarhoşluğuna kapılıp gitmek. Saçma endişelerden korur bizi.

Edward Said, eleştirinin sanatın ve yazının anlamlı olmasını sağlayan süreçleri ve nesnel koşulları kendinde *cisimleştirdiğini* belirtiyor. Eleştirinin anlamını gösteriyor. Öyleyse eleştirmenlerin hem de çağdaşlarına yönelttiği eleştiriler üstüne düşündüğümüz günler nereye yazılır? Kimin nerede, ne yapıyla geçirilmiş kayıp haneleri eksiltmeye belki. Öte yandan, belli ki eleştiri diye yazdıklarımızı da sorgulamak zorundayız. Bu zorunluluklar olmasa yazdıklarımızla kendimizi sık sık kandıracağımızdan kuşku yok. Bu arada edebiyatımızın sınırları içinde yüceltilip onurlandırılan nice yazarın yazınsal ağırlığını gerçekten dünya edebiyatında bugün yazılanların koyduğu çitanın yüksekliğine bakarak tartabilecek yetişkinlikte olmadığımız da kuşkusuz.

Paul de Man, okumayı bilmediğimizi söylerken hangimizi dışarıda bırakıyor olabilir? Okumayı bilenler rahat edebilir; ama bilmediğimizi varsaymak, *Körlük ve İlgörü'*deki eleştirileri anlamak için gerekli görünüyor. Demek ki okumayı dizgesel bir eylem ve tasarım olarak anlayanlar da okumayı öğrenemeyenlerin yanında eleştirinin niteliğini yükseltecektir. Kendini eleştirmeyen başkalarını eleştiremez önermesi nasıl doğruysa, başkalarını sağlam bir düşünce, sezgi ve öngörüyle eleştirenlerin kendilerine bakış açılarının değişeceği de doğrudur.

Şimdilerde yalnızca doğrularla ilgili edebiyat dünyamız. O doğruların bükülmesi gerektiği yerde ne bunu yapacak esnekliği var, ne de o bükülmenin sonunda çizilecek yoldan yürüme özgüveni.

Son zamanlarda okuduğumuz kitaplar üstüne düşünmekle yetinmeyip belki aynı düzeyde tutunabilecek eleştiriler yazmaya da başlayabiliriz. Bir yerden sonra yakalayabiliriz treni. Kim atlarsa vagonlara, onlarla gidilir o yola.

ELEŞTİRİ, KRİZ, KÖRLÜK

Edebiyatımızda bir eleştiri kavramının oluşup korunmasında kimi öncü eleştirmenlerin payları önemlidir. Nurullah Ataç'tan Fethi Naci'ye, hem yazarları ve okurları etkileyip yönlendiren eleştirmenler olmuştur edebiyatımızda; hem de Berna Moran gibi akademik yapıdan çıkıp edebiyatı içselleştirmiş kaynak çalışmalar (*Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*) orta koyanlar ya da Akşit Göktürk, Tahsin Yücel, Yıldız Ecevit gibi Batı edebiyatlarından aldıklarını bizim edebiyatımızda yeni bir karşılık yaratma amacına dönük kuramsal çalışmalara dönüştürenler (*Okuma Uğraşı, Yazın ve Yaşam, Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*). Özellikle doğrudan yapıta ve yazara dönük eleştiriler yapan Nurullah Ataç, Fethi Naci gibi yazarlar ayrıca edebiyatın en gözü pek adları olarak her zaman göz önünde tutulmuştur. Sonraki dönemler boyunca da eleştirinin edebiyatın günlük yaşamını canlandıran başlıca etmenler arasında bulunduğunu düşünenler, Ataç ya da Fethi Naci gibi eleştirmenlerin eksikliğinden söz etmiştir.

Özellikle 1950'lerden sonra gelen öncü eleştiri yazarlarının ortaya koyduğu, giderek *bize özgü* diyebileceğimiz bir eleştiri anlayışının varlığından elbette söz edilebilir. Geçmişin sert tartışma kültürüne uygun, bu özel-

liği doğrudan yapıta ve bazen yazara yönelişiyle güçlendiren, egemen edebiyat anlayışına bağlı, bir zamanlar oluşturduğu birikimde geleceğini kurma yeterliğini bulmuş, kendi varoluş biçimine bağlılığı nedeniyle yeni arayışları göz önünde tutmayan, kalıpları katı bir eleştiri anlayışı.

Edebiyat dünyamızdaki seçimlere, tartışmalara, beklentilere bakılırsa, bugün de egemen eğilimin bu eleştiri anlayışı çevresinden ayrılmadığı, buna niyetinin de, olanaklarının da olmadığı görölür. Nerede düşüncenin egemenliği dayatılmaktadır, orada yeniliklere direnç de sağlama alınmıştır. Eleştirinin, on yıllar boyunca sanıldığı ve beklendiği gibi olmadığını, tamamıyla bağımsız ve en önemlisi yazara ve yapıta bağlı olmak yerine önce kendine bağlı, öteki edebiyat türleri gibi bir tür olduğunu ısrarla yinelemeye başladığımdan beri belki duvara bir çentik atılmıştır; ama bugün hâlâ, Nerede o eski eleştirmenler, diyenler; o eleştirmenlerin çıkıp kötüye giden edebiyatımızı hizaya getirmesini, yoldan çıkmış yazarlara haddini bildirmesini bekleyenler olabiliyorsa, eleştirinin durumuna değil de, edebiyatımızın düşünce evrenindeki sığlığa bakıp da hayıflanmamak olanaksız.

Bizim edebiyatımızın en önemli sorunu nedir, sorusu bugün gene sorulduğunda, asıl yanıtın “eleştiriden yoksunluk” olduğundan kuşkum yok. Ama çoğunluğun anladığı anlamda değil de, edebiyatımızı oluşturan yazarların ve şairlerin, onları ayakta tutan etkin okurların, dolayısıyla şimdiki edebiyat kólürümüzün bütününde var olan eleştiri eksikliği anlamında. Demek ki geçmiş kuşakların eleştiri anlayışını yalnızca bir deneyim, birikim ve gelenek olarak alıp onların bıraktığı yerden bambaşka bir düzeyde eleştiriye kurmaya ve kurgulamaya başlıyorsak anlamlıdır eleştiri. Kendini başka bir düzeyde yeniden kurgulayacak eleştiri, hem yazınsal hem dü-

şünel bakımdan geçmişle karşılaştırılmayacak denli yukarıda oluşmak zorunda. Önce verili düşünme biçimlerini yerinden oynatarak. Kimle? Bir elin parmakları kadar eleştiri yazarıyla mı? Değil elbette, bu olanaksız. Edebiyat kamuoyunu oluşturan bütün bireylerde olmasa da, çoğunlukta eleştirel bilinci yeniden kurarak. Ancak bu etkinlik de topyekûn bir gereksinim olduğu zaman kendini gösterebilir. Bunun için de öncelikle edebiyatımızın –kendini 1980’lerde ve 1990’larda tamamlayan– son iki kuşağının eleştirel bilincini bugüne dek biçimlendiren koşulları değiştirmekle başlanabilir.

Paul de Man’ın “Eleştiri ve Kriz” yazısının çevresinde dolaştığı sorunun bizdeki karşılığını irdeleyebiliriz. Tam da bulunduğumuz yerde tanımlamaya çalıştığımız sorunun içinden çıkmakla ilgili olan Paul de Man’ın şu soruları çevresinde durulabilir:

Öyleyse çağdaş eleştiri ile ilişkili sorumuz şu olacaktır: Eleştiri kendisini gerçekten de kendi kökeni üzerine düşünme noktasına dek didiklemeye girişmiş midir? Eleştiri ediminin gerçekleşmesinin gerekli olup olmadığını sormakta mıdır?

Biz henüz, “tüm gerçek eleştirilerin bir kriz tarzında gerçekleştiği” olgusuna uzak bulunduğumuz için, yeni eleştirinin de var olduğu bilinen geçmişinden kopmaya cüret etmesine karşı direnç gösterir, onu geri çekmeye çalışırız.

Edebiyat kültürümüz en çok krizden korkar: Kriz çıkaracak denli yenilikçi çıkışlar neredeyse birer sapma gibi algılanır. Reflekslerin yenilikçi olanı tukaka etmeye ayarlandığı bir edebiyat kültüründe, sözgelimi Orhan Pamuk’un varlığı yerine, tuhaftır ama var olmaması yeğlenir. Sonunda Orhan Pamuk’un şimdiki varlığından çı-

kacak siyasal krizin üstüne atlamaya hazır olanlar, bunu yazınsal bir kriz olarak değerlendirmeye hiç mi hiç istekli durmaz.

Çünkü, sanırım Paul de Man'ın dediği gibi, “Ne pa-hasına olursa olsun krizden sakınmaya kararlı bireylerde, edebiyata her türlü yaklaşım mümkün olabilir: Tarihsel, filolojik, psikolojik vs. –ama eleştiri diye bir şey söz konusu olamaz.”

Çünkü eleştirinin krizinden söz etmek bizi eleştirinin olanaklarını, biçimini, anlamını yeniden düşünüp yaratmaya götürürken yeni olana kapalı refleksler ister istemez yapıları yok saymaya çalışır. Kendi yaptığı üstüne düşünmemek, bizde adları burçlara yazılı pek çok yazarın ve şairin edebiyatı yaşama biçimidir. Neyi niçin yaptığını çözümlenmeyenler, başkalarının neyi niçin yaptığını da merak etmiyor: dolayısıyla eleştiriden uzak, konformist bir edebiyat yaşantısı içinde duruyorlar. Oysa aynı alanlarda bizim yapabildiğimizin çok ötesine geçen çalışmalarını örnek alıp onların karşılıklarını yaratmadan gelişkin bir edebiyat kültürü edinmek olanaksız.

Öte yandan, roman yazmak değil de, aslında eleştiri yazmak tedirgin eder insanı. Çünkü kendi bireyliğinin sınırlarının ötesine gönderir eleştiri, durgun akılları sürrekli zorlar, başkalarının yazdıklarını merak etmeye zorunlu tutar ve her zaman düşünsel-yazınsal bakımdan nerede bulunduğunu sorgulama edimiyle baş başa bırakır. Yazar da böyle yazar olur.

Sözgelimi klasik romana dönebilirsiniz, ama dün yazılan eleştiriye dönemezsiniz. Değil mi ki Orhan Pamuk *Masumiyet Müzesi*'nde kendi modernist dönemine dönüş yapmış; Ahmet Altan sonunda artık klasik romanlar yazmaya başlayacağını açıklamıştır, onların seçimini dışarıdan merakla izleyip sorgulayabiliriz; ama günümüzün eleştirmeni, değil Ataç gibi yazacağım demek, Berna

Moran gibi yazacağım, dediğinde bile anlamsız bir konumu seçmiş olur.

Dünkü gibi düşünenerler düzene koşullamıştır kendilerini ki, varlıklarıyla günümüz edebiyatının parçası sayılmazlar. Kendilerini geçmişin içine kapanmak zorunda kaldığı sınırlara çekilmek isteyenler, aslında içgörülerine değil, gölgelerine çekilmiş olur. Orada ne sahicilik kalır, ne de yaratıcılık. Değil mi ki geçmişin gelip durduğu yer bugünkünden daha anlamlı bulunmaktadır, orada gören gözler bugün yanımıza gelince kör kalacaktır. Roman kör kalabilir, öykü ya da şiir de ve körlük bazen onların içgörüsünü aydınlatırken eleştirininkini her zaman kararır. Bunu anlamayanlar eleştirinin dün de bugünkü gibi yazıldığını, dolayısıyla bugün de dünkü gibi yazılması gerektiğini düşünür ki, düşüncenin körlüğüdür bu da.

Edebiyatımızdaki düşünce üretimi eksikliğini tartmadan eleştirinin eksikliğinden söz açanların ne dediğine bakmak, zaman yitirmektir. Önce kendi düşünce eğrisinin aşağı doğru inişine açık yüreklilikle bakmalı ki yazar, sonra eleştirinin günümüzde geçmiştekenden daha zayıf olduğunu öne sürebilsin. Düşünce körlerinin kriz yaratması beklenemez. *Çözümleyici Eleştiri*, eleştiri krizine ilişkin saptamaları yeni bir krizin adımı olarak kullanmayı da kendi kendine amaçlıyor elbette.

ELEŞTİRİNİN VAROLUŞ BİÇİMLERİ

Eleştiriyle kurduğu ilişki, yazarın edebiyatla kurduğu ilişkiyi anlatır. Bu ilişkiyi kuramamış olanlar da var; sonra yazdıklarına küsüp yazma serüvenleri ağırlaşanlar, asıl nedenin eleştiriden yoksun kalmak olduğunu çoğu kez anlamadan kederlenip dururlar.

Bir edebiyat düşüncesinin anlamından uzak duran yazarları bir süre sonra merak etmiyorum. Herkesle aynı biçimde yazmak, popülerleştikçe yenilik arayışlarıyla ilişkiyi kesmek, kimselerin ilgilenmediğiyle ilgilenmemek, uzmanlaşmanın değerini tanımamak, bulunduğu yerden hoşnut olmak... bunlar edebiyatın dışındaki sıradan hayatın değerlerine sıkışıp kalmanın yol açtığı arızalar ve bütünü de edebiyatın dışında aslında.

Durum şu ki, pek çok yazar eleştiriye hâlâ filin kuyruğundan tanıyor: Nasıl okunduğunu gösteren bir ümitsizlik feneri bu, kurtarmak yerine, başınızı kayalara vurmanıza neden olacak. Tzvetan Todorov, *Eleştirinin Eleştirisi*'nde bunu başka bir açıdan alarak, kitaplar üstüne yazılmış kitapların yalnızca birkaç okuma tutkununun ilgisini çektiğini belirtiyor ve asıl olanı şöyle dile getiriyor:

Eleştirinin eleştirisiyse, bir bu eksikti dedirtecek

cinsten, zamanı boşa harcamanın bir belirtisi kuşkusuz:
Kim böyle bir şeye ilgi duyabilir ki?

Böyle bir şeye bizim edebiyat dünyamızda kim ilgi duyabilir? Öte yandan, eleştiri yazarları, hiçbir zaman popüler ilgilerin nesnesi olamayacakları için, edebiyatın en özgür bireyleri de sayılmazlar mı? Bir eleştiri yazarının aklına, kitaplarının ne kadar zamanda kaç sattığı gelir mi?

Edebiyat nereden çıkar? Yazarın, gerçeği bilinen biçimlerinden başka biçimde dile getirmeyi amaçladığı yerden mi? Asıl neden orada bulunur elbette. Edebiyatın dışındaki bütün alanların dillerini yadsıyıp onlardan apayrı bir dille gerçekliği yansıtmayı amaçladığını, bundan başka bir yolla öteki gerçeklik alanlarından ayrılmayacağını gördüğü zaman, yazarın tek sorunu vardı: Yarattığı yazınsal gerçekliğin, gerçeği bambaşka biçimde anlatabileceğini görmesi de gerekiyordu ve bunu kesin olarak gördükten sonra, gördüğüyle yetinmeden, yollarını genişlete genişlete bugüne dek geldi.

Yetinmemek önemli, ona yaklaşalım biraz. Todorov, Spinoza'nın, "metinlerin gerçekliğinin araştırılmasının bırakılıp onlarla yalnızca anlamları açısından ilgilenilmesi gerektiği" düşüncesini aktarıyor. Burada ikinci döneme geriye bırakır edebiyat. Gerçekliği kendine göre başkalaştırabilme yeteneğini ve dilini yaratabilmiş olmak, bir de o gerçekliği yadsıdıktan sonra, anlamı metnin asıl sorununa dönüştürebilmek, edebiyatı bütün olanaklarıyla dışavurur.

Bunları niçin ara sıra yinelediğimi kendi kendime soruyorum. Edebiyatın insanlar için anlamı üstünde durduğum zamanlardan, kendisi için anlamının ne olduğunu daha çok sorun ettiğim zamanlara geçtiğim günlerden beri. Gençlik ya da yaşlılık değil de, edebiyatla ve

hayatla iç içe geçen yılların yoğunluğu beni hayattan uzaklaştırıp edebiyata daha çok yaklaştırıyor kuşkusuz. Hayatın ağırlığını taşıyamamakla ya da yaşanan acıları artık yok saymaya başlamakla ilgili bir duygu değil de, belki tam tersine, hayatı ancak edebiyatın koruyabileceği biçimde kavramaktan başka değerlere gönül indirmeyi büsbütün yok saymaktır bu. Esnek bir yaklaşım içine pekâlâ sığdırdığınız bazı kitaplar ile yazarları artık uzakta tutmaya başlamak da, edebiyatın hayattan daha değerli olduğu zamanların habercisi.

Yalnızca eleştiri yazmayı seçmiş yazarın tuhaflığını düşünenler kalabalık bir gruptur. Oysa edebiyat, yazıldığı zaman ortaya bütün bütüne çıkmaz, orada kendi halinde yaşamayı sürdürmektedir daha ve okundukça yatağını bulup akmaya başlar. Eleştiri, okunma biçimlerini kesintisiz biçimde yenileyip geliştirirken kendinden başka türlerin elinden tutar bu anlamda. Yaratıcı yazar, yanı başındaki *kavrayış* düzeyiyle yetinmeyip daha yukarıdaki kavrayış düzeylerine ulaşmaya çalışarak edebiyatın sürekli soyutlama yetisiyle sıçrayan çizgisini yukarı çekmeyi sürdürür.

Geçen kuşaklarda eleştiri görevci bir anlayışla yapılıyordu. Karşıdaki yapıtın nasıl olduğu çeşitli özellikleriyle eleştirilirken –ve bazen yargılanırken– yapıt her zaman yukarıda, bir özne olarak tutuluyordu, eleştiri de onun ve edebiyatın nesnesi. Bir nesnenin ömrünün, keleşmek kadar olmasa da, uzun olması olanaksız elbette; o ân içinde yaşarken, akıp giden hayatın tortusu olarak eskimeye yüz tutmuştur bile.

Eleştiri, edebiyatın nesnesi olmaktan kurtulup içinden çıktığı yapıtlarla aynı düzeyde, bir özneye dönüşmezse, anlamını yitirir. Öteki bütün metinlerden bağımsız, onlardan ayrı bir türü anlatan, kendi başına okunabilen bir metin katına çıkamazsa ne yaparsa yapsın, nesne

olmaktan kurtulamaz. Dolayısıyla etkisizleşir, zamanla unutulur. Eleştiri yazarı önce kendi yazdıklarını sevmek zorunda değil mi?

Kaldı ki bu düzeyde bir özne olmak da yetmez eleştiriye. Düşünce yoğunluğu öteki türlerden daha yüksek düzeyde olduğu için, kendisini sürekli yenilemek zorundadır da. Kesintisiz bir yenilenme sürecinde yaşayabilir. Yazdıklarınızdan daha iyisini okuduğunuzda ya da eleştirinin dışındaki edebiyat kendini yeniledikçe, yetmez olduğunuzu görüp de yerinizde sayamazsınız. Asıl zorluk burada. Hem sürekli derin yapının içinde kalıp hem de önüne bakmak, çok zaman gerektiren eleştiri için hep zordur zor olmasına, ama gidilecek başka bir yol da yoktur.

Todorov derin yapıyla ilişki için şunları diyor:

Sözgelimi eleştiri, yere düşerken bir çanı titreten ve sonuç olarak silinmek, yok olmak, yitip gitmek zorunda olan kar tanelerine benzer, der Blanchot. Ona göre eleştirmen, “yapıtın derinliklerinin konuşmasını sağlamaktan başka bir şey yapmaz.”

Blanchot şunu da bilerek söylüyor: Yapıtın derinliklerini konuşturmak, aslında okumanın en yüksek düzeydeki biçimidir. Orada eleştiri kendini tam anlamıyla bulmuş demektir.

Nitelikli eleştirinin niçin hep nitelikli yapıtlardan çıkmayı seçtiğini de açıklar bu yaklaşım. Derin yapıları nerede bulabilir eleştiri? Bazen sorulur eleştiri yazarına: Niçin hep beğendiğiniz kitaplar için yazıyorsunuz? Yüzeysel, baştan popüler metinlerin bir dizi anlam çıkarabilme yetisinden, yani yeterli derinlikten yoksun oluşu, eleştirinin onlardan uzak durmasının nedenlerini açıklar.

Her yazdığı zamana epeyce dayanıklı edebiyat düşünürlerinden olan Todorov belirtiyor gene:

*Edebiyatımızın değerli eleştirmeni
Semih Gümüş, eleştirinin de çok
okunabileceğini, özellikle gençler
tarafından izlenebileceğini çoktan
kanıtladı.*

Çözümleyici Eleştiri, Semih Gümüş'ün ilk kez bir kitabın başlığına çıkardığı bir eleştirel yaklaşımı ifade ediyor. Gümüş, geçtiğimiz yıllarda değişik dergilerde kaleme aldığı eleştiri üzerine yazılarını bir araya getiriyor bu kitabında. Böylece hem ülkemizde yayımlanan önemli eleştiri kitaplarını mercek altına almış, hem de kendi çözümleyici eleştiri anlayışını ortaya koyma fırsatı bulmuş oluyor.

Semih Gümüş, eleştirinin artık kitaba ya da kitabın içeriğine odaklanamayacağını, bir metinden yola çıkan eleştirmenin yeni ve yazınsal nitelikler taşıyan başka bir metin yaratması gerektiğini öne sürüyor. Bu anlamda eleştirmenin de başka metinlere bağımlı olmayan, bir tür yaratıcı düşünce adamı olduğunu ortaya koyuyor. Çözümleme, yaratıcı metinlerin bir adım sonrasını, yeni yorumları işaret ediyor.

ISBN 978-975-07-1440-5

9 789750 714405